

Salgótarján

Egy életfa árnyékában – Harmadfél századnál idősebb ez a jelkép. Egy nagy tölgyfa (bizonyára többszáz közben kipusztult társa) tövében valaha szegényemberek húzódtak meg, hogy altalmat, védelmet találjanak, majd közelebb-távolabb otthon építettek maguknak, életközösséggé szerveződtek. Hamarosan megvetették az egykori, hosszúra nyúlt falunak, emez ikertelepülésnek, Salgó-Tarjánnak, a mostani városnak alapjait. A csaknem háromszázéves nagyfa ma is él még a város közepe táján, évről évre zöldül, virul, leveledzik, lombosodik, majd őszi, aranyló leveleit hullatja. A város körülötte fejlődik, terebélyesedik, erősödik; az idők vihára megtépázta, csonkolla-roncsolta e fának koronáját, odvas üregek keletkeztek törzsén és az ágtestek egyik-másik helyén, de a zömök, óriáskerék vastagságú törzs még mindig tartós életerőt, tavaszi megújulást, töretlen életet rejtget, hordoz magában. Ez a tölgy nagy idők tanúja. Néma bizonyíték. Pusztá léte, hosszú élete azonban nagy-nagy emlékeztető, beszédes jelkép: életfa. A terebélyesedő élet önként szól belőle: az időálló, maradandó, újjuló környezet szakadatlan fontosságát hirdeti, ez a föld éltető erejét a nagyfa által közli. Kifogyhatatlan erőforrások, kincsek lappanganak az itteni földben. Víz, levegő üde kellemességet áraszt, alkotó, teremtő kedvet gerjeszt, továbbá a mindennemű élet folyamatosságát biztosítja. Az életfa őszinte, nem titkolódzik; sejtelmeket, regényességet sem terjesztett soha, de önmaga léte a megélhetés kíméletlen feltételeit jelképezte mindenkor.

Az árvaként, egyedül megmaradt öreg tölgy tanúsítja: alatta, körülötte, mellette hatalmas létküzdelem folyt mindenkor és folyik mindmáig. Megtépázott lombsátra olykor-olykor óvta, oltalmazta a menedéket kereső vagy fáradt, csüggedt embereket, sőt az állatokat is; megállásra, maradásra, letelepedésre készítette őket, hirdetvén nekik: e helyen fában, fűben, földben, patakvízben diadalmaskodó élet rejtelkedik. A Tarján patak partján magasodó, hatalmas jelkép, eme népszerű nagyfa, a viharviselt százados tölgy mind a manák, mind jövőnek a viruló élet valamennyi körülmény között avagy annak ellenére történő folytatódását, egyetemességét hirdeti. Korszakos léte igazolja, hogy ez a környezet – a láncolatlan ölelkező középhegység vonulatának a közepe – emberi településre minden időben alkalmasnak bizonyult. Ez utóbbi tisztes tényről különben a régészeti leletek nagy száma, valamennyinek különböző történeti korokra utaló eredete, művészkedő választékosága tanúskodik. Élő és holt tárgyak tehát arról beszélgetnek a fogékony értelemmel, hogy ez a táj – a Salgó és Tarján patak közvetlen környéke – a megfeszített munka és a mályuló, haszonhajtó művelődés, testi-lelki finomodás színhelye – ősidők óta.

A nagyfa – az életfa – árnyékában, ezen a gyöngéd menedékhelyen, a történet névtelen hősei vívták élet-halálharcukat, hogy egyáltalán megmaradjanak és gondolkozó emberekké fejlődjenek. Nem az éjigérő, mesebeli fa ez, nem a halkszavú, ielent szépítő mesék, bájos regék hősei éltek, küzdöttek környezetében, hanem nagyon kemény, valóságos hársavérré menő sorsok színterét árnyékozta be lombjával az eltelt harmadfél évszázad folyamán. A sok mende-mondát, ami rendszerint csoportosan és önkénytelenül fűződik egy ilyen öregfához, ezúttal mellőzzük s mindössze két legutóbbi, ám valóságosan megtörtént esetet idézünk föl. Az első 1919-es magyar Vörös Hadsereg salgótarjáni csatáinak emlékét örökíti meg: e fa alatt gyülekeztek a harcra induló csapatok – fegyvert forrott munkások, bányászok, – minderről a fatörzshöz illesztett egyszerű emléktábla annyit közöl:

Hála és dicsőség a salgótarjáni vöröskatonáknak, akik e tölgyfa alól indultak harcra a Tanácsköztársaság védelmére 1919 május 2-án.

Az éhes város – Egy másik, megható és főlháborító történet szerint – 1926 tavaszán e fa koronája alatt ültek össze számosan és itten határozták el a kiszípolvozott munkásságú őhséantüntetését. Amikor az idesereglő munkásságot és a családtagokat már nem lehetett lecsillanítani vagy ígéretekkel megnyugtatni, a több ezernyi tömeg tüntető fölvonulásának nagyobbik fele innen indult el; ugyancsak e nagyfa alatt javasolták elsősíben, hogy hama-

rosan háromezres létszámú munkás-, bányászkielégtség utazzék Budapestre, hogy az ott éhezők panaszát előadják az illetékes kegyelmes uraknak. Sokezer éhnyomorra ítélt ember hangos tüntetése, éles segélykiáltása az egész magyar munkásságnak irgalmat, jobblélet követelne, kényszerítette őket, hogy szembenézzenek a csendőrpuskákkal. Kinzó, kegyetlen, kíméletlen történet. Komisz, aljas, elvetemedett gazdálkodás az életjavakkal, hogy három-ezer – és ki tudhatja még mennyivel több, üres gyomor – korgását-morgását innen az öreg-fa töve mellől kellett meghallania országnak-világnak.

A hazai és az európai sajtó visszhangzott a salgótarjáni éhségtüntetés híretől. A legjobb-bak ragadtatott, hogy kellőképpen elítéljék a magyar munkásság kiéheztetésének ezt az egyik kirívó esetét. Európa lelkiismeretét a nemzetközi munkásmozgalom nagy költője, Bertolt Brecht szolgáltatta meg. 1926 júniusában, az áprilisi salgótarjáni eseményeket követően, kiáltványban szólott a világ gondolkodó, cselekvő jobbik feléhez; nyolcezer nélküldöző segélykiáltásának versben adott hangot.

A számos magyar hozzászólás, tiltakozás közül leginkább Juhász Gyuláé emelkedik ki. A szegedi Délmagyarország hasábjain, 1926 április 30-án „A nagy Salgótarján” címen lüszött harcos, támadó megjegyzések az április 27-iki bányásztüntetéshez, minek következményeként háromezer bányász munkás készült Budapestre, hogy sérelmeikre ottan orvoslást találjon. A háromezer útnak indult bányászt a csendőrség föltartóztatta. Mindössze tizenöten juthattak el a fővárosba, de szépszavú ígéreteknel többet nem érthettek el.

A salgótarjáni nagyfa története tehát nagyjából a település – a falu, majd az éppen most ötven év óta város – története is egyszersmind: ha az életfa szépen zöldel, amint azt évről évre rendszeren teszi, akkor körülötte vidulnak az emberek, jólét fakad, ha viszont lombja tépődött-szaggatódott, akkor a nép sorsa is zaklatottan-hánytatottan vonaglott, az élet sínylődött a Salgó és a Tarján patak partjainak ezen a szakaszán. Ez a nagyfa önmagában történet, néma történelem!

Másféle jelképek jegyében – Salgótarján neve száz év óta országszerte, sőt újabban messze külföldön is, ismeretes, sokra becsült fogalom. Különösebben az utóbbi ötven-hatvan évben számos itten készült vasgyártmányon szerepel a város neve, leggyakrabban kályhákön, tüzhelyeken, jónéhány szerszámfaján. . . Mindenütt, ahol ez a név ekként megjelent, ott tűz gerjedt, fényesség, melegség áradt nyomában, vagy a salgótarjáni nagyszerű szerszámok, munkaeszközök használata közben a testi munka könnyebbedett. Világosság, melegség, erőkímélés – megannyi jótétemény, adomány. Ilyen módon nemesedett, öregbült az egykori Salgó-Tarján falunév városias, civilizáló eredmények, állandó sikerek, nagy teljesítmények, nevezetes munkák egyre teljesebbé jelképévé, szépen tartalmasodó valóságává. Minden siker zálogát a nép, korábban a jobbágyság meg a kétkari munkásság megfeszített munkája biztosította, jelentette. Amit a természet önként kínált a parasztságnak, nagy idők múltán az ipari munkásságnak, mindannak előnyét kiváltságos osztályok élvezték. A termelőmunka szolgáorsort juttatott azoknak, akik akár parasztként, akár bányászként, vagy szakmunkásként vettek részt benne. A földesúri önkény meg a bányatulajdonosok által megszabott éhbérek, a gyárosok szípolozó vagyongyűjtése kegyelemkenyérenél többet nem biztosított, jobban monda: szándékosan nem engedélyezett az itteni lakosságnak. A „Kenyeretlen Salgótarján” nemcsak megkülönböztető név volt annakidején, hanem sanyarú jelszó, a kiszolgáltatottság szomorú állapotának jelképe: az üres asztal, üres tányér vagy a gyér terfék mozgósító, tudatosító erőnek bizonyult, tehát nem pusztán jelképiességné számított a salgótarjániak szegénysége, kizsákmányolása, hanem politikai indítéknak, a dolgozó társadalom kialakuló osztálytudata szükségképi alkalmának is.

Az új városrendezés gyorsan eltüntette, eltünteti, romboltatja, szinte leégetteti az egykori nélküldözők megmaradt nyomortanyáit. Ha megkegyelmeznek majd egynek is munkásházák közül azt emlékeztetőnek szánják. A paraszti nyomorúság nyomai leghamarább és tökéletesen megsemmisültek. A bányászok hősi küzdelmének, élet-halálharcának egykori küzdöterét – igen helyesen – eredeti állapotában megőrizték. Az egyik kimerült szénbányát teljes berendezéssel együtt múzeumként nyitva tartják, félelmetesen intő jelképként szánták, s mint ilyet mutogatják az érdeklődő idegeneknek.

Amikor az ember az egykori bányászati munkahelyeket, szakaszokat mostan bejárja, magát a szörnyű, megsemmisülést kínáló poklot, a borzalmak, szenvedések, halálfélelmek szinterét látja maga előtt: a szénfejtés pillanatról pillanatra fenyegette a bányászok életét, szinte foggal, körömmel kellett kivájniuk minden széndarabot, egyszerű kaparóval, kezdetleges szerszámokkal a csillékbe juttatniok, viszont ha a munka viszonylagosan biztonságosnak mutatkozott, akkor meg jég hideg vízcepppek hullottak az izzadt, veritékes emberekre. Amikor

a bányamunka egykori állapotát érintjük, ugyanakkor ne feledkezzünk meg arról a szomorító tényről se, hogy a napi munka bére mindenkor oly csekély volt, hogy alig vagy egyáltalán nem fedezte a munkavállaló családjának létszükségletét. A pokoli árnyjáték csak a bányatulajdonosok hasznát gyarapította, tőkét növelte. Ezek miatt a bányamúzeum döbbenetes jelképe az egykori kiszolgáltatottságnak, a féktelen harácsoló ösztönek.

A munkásmúlt jelképeinek fősorolását tovább folytathatjuk. Az üvegfüvők, a vasöntök munkakörülményei, — bár eddig már sokat javítottak rajtuk, — még mindig látattják a testi munka nehézségeit, a hagyományos szerszámok pedig a kezdeteket idézik.

Az egykori munkásságot baljós sorsa, ádáz körülményei politikai egységgé kovácsolták össze. Salgótarján a munkásmozgalom nagyszerű múltjának, hősi tetteinek emlékét őrzi gazdag hagyományában és számos emlékműve révén. Itt a szobrok, emléktáblák tehát nem szokványos jelképek, hanem sokrétű, szívós helybeli küzdelemnek, harcos bátorságsorozatnak emlékjelei. A munkáshatalom mostani teljessége meghozta a tőkés múltnak és örökségének tökéletes megsemmisítését.

A mostoha körülmények között létesült falusias település fejlődését a természeti kincsek, — mint aminő elsősorban a kőszén, s annak gyors és ügyes kiaknázása, — egyöntetűen siettettk. Amíg egyedül a mezőgazdaság (gyér gabonatermelés, gazdag erdészet, valamelyes állattenyésztés) szabta meg e helyen az élet feltételeit, azalatt a népesség se nem szaporodott különösebben, se nem művelődhetett észlelhetően. A földművelés tehát nem tudta a falu élmémet akkor biztosítani; a föllendült bányászat mellé párosodó ipar lökészerűen fölemelte a népszaporulatot és az ezzel járó alsófokú művelődési intézmények alakulását. A bányászati és az ipari munkásságnak természetesen föllépő öntudatosodása egyengette e településnek a községi, majd városias jelleg irányában való fejlődését.

A társadalmi eltolódásból származó tőkés érdekeltség — az emberi nyers, olcsó munkaerő biztosítása érdekében — meglasztotta, lefokozta, valósággal fékezte a városáfejlesztés menetét. Szoros tőkés érdek szabta meg lényegében a művelődés, a fejlődés kereteit. A vagyonos osztály mindössze annyi és olyfokú „műveltséget” engedélyezett, amennyi és amilyen elégnen bizonyult egy őt szolgáló, szűkkörű középréteg meggyökereztetésére. A parasztság teljesen mostohagyermek maradt ebben a vonatkozásban, a munkásságot mindenféle egyszerű fogással törekedtek helyhez kötni, csak a testi és némi gépi munka elvégzésére — úgyahogy — képesítették. Az öntudatra ébredett munkásság hamarosan széttörte az adott művelődés szűkös kereteit: művelődésházakat, munkásotthonokat, olvasó és dalegyleteket, műkedvelő színjátszókat, munkás zene- és énekkarokat szervezett és tartott fenn saját összefogásának eredményeként. Ezért kell ezeket a megmaradt épületeket, az öntevékeny művelődés munkásotthonait, az önművelődés és összefogás jelképeinek tartanunk, a kezdetleges városiasodás emlékeinek minősítenünk.

Minden város saját címerével igyekszik egyedi hivatását, korszakos jelentőségét, sajátos jellemvonását közérthetően kifejezni, sommásan összefogni, valamint eme jelképpel múltjára hivatkozni. Salgótarján új címere ebben az értelemben szép és egyszerű, kifejező és emlékeztető. Az ötvenéves város jelenét és múltját idézi. A szokásos és mindkét oldalán bevágott, felső sarkain tompított pajzs közepén két mezőre oszlik: mindkettőben a város bányászatára, gyáriparára, erdőgazdálkodására vonatkozó rajzolatok jelenítik meg Salgótarján hagyományos jellegzetességeit, egész gazdaságtörténetét. E címerhez hasonlóan egyszerű és szemléltető az az emlékérem is, amelyet a városra nyilvánítás ötvenedik évfordulója alkalmára (1972 január 27) készítetttek és a városi tanács olyan közéleti személyiségek adományozott, akik a város érdekében kiemelkedő eredményeket értek el vagy emlékeztető érdemeket szereztek.

A várost környező hegyek egyikének — a Meszes nevűnek — a tetején karcsú tévétorony szökell a magasba, ez is az ünneplő város jelképei közé számítható. Ez utóbbi vonatkozás az éjszakai sötétedés idejére bontakozik ki: a toronycsúcon kigyullad egy vérvörös fénygömb s ahogy az éjsötétére rárajzolódik, olyan mint egy izzó buzogányfej vagy tűzvörös ököl. a munkásság kemény ökle és ez ekként hirdeti, tudatosítja a munkáshatalom, a maradvány igazságtétel erejét, a jelen lelkesedését, továbbá őrzi, vígyázó éberségét. Természetesen azok sem túloznak, akik óriási bányászlámpának mondják.

Ötven éve város — Ha valaki mostanában Salgótarjánba érkezik, a nagyobb épületeknek falain s minden más alkalmas helyen ugyanazt a fölíratot olvashatja: Ötven éve város Salgótarján! A szöveg mellől nem marad el a város kifejező címere sem. E félévszázad első felében mindössze jogilag, közigazgatásilag nyilvánították városá az akkor még falusias jellegű, ipari-mezőgazdasági települést. A valódi városiasodás nagyjából az utóbbi hu-

szonól év elején indult meg, s azóta tart az ilyen irányú fejlesztés egyre fokozódó ütemben. Bár már a száz évvel ezelőtt megnyitott köszénbányák, különböző nagyságú gyárak, kisebb-nagyobb üzemek ugyan a városra emelkedés lehetett volna, ha a tőkés magánérdek nem késleltetett volna minden komolyabb fejlődést. Ismeretes jelenség ez minden hazai, korabeli kisváros történetében.

Salgótarján városi korszakának első felét a társadalmi és vagyoni ellentétek gyakran nyílt vagy olykor burkolt harca jellemzi: az ipar és a földtulajdon néhány képviselője döntött minden ügyben. A városi közigazgatás e vékony, makacs, átalkodott réteg érdekét szolgálta. Védelmüket több idevezényelt csendőrszakasz biztosította, ehhez járult még a városi rendőrség. A nagyobb épületekben az államhatalmi szervek működtek, nekik építkeztek ebben az időben. Amaz egy-két városias épület még az első világháborút megelőző időben készült. Valamilyen otthonhoz juttatták a középosztályú szolgálatkész tagjait. A munkásságot ugyanakkor üttört-vert tömeglakásokba zsúfolták, közülük mindössze a vasgyáriak munkásházait lehet mindmáig lakályosoknak tartani. Iskola-, posta-, banképületeket is csak úgy jószándékkal mondhatjuk városiasnak. Így az első korszak – hozzávetőlegesen az 1922-1947 közé eső idő – városképe elszomorító látványt nyújthatott. Akiiket létezők nem kötötte a városhoz, azok nem maradtak meg ebben a környezetben. Élénkebben mutatja a különbözőségeket az egykori kisvárosnak és a jövő Nagy-Salgótarjánának egy-egy makettje, no meg az a hatalmas tájkép, amelyik a városi tanácsház folyosóján függ. Az érdeklődőknek ezeken mutatják meg az építkezés, a város szelvényeinek feladatait, a kijelölt utcák, lakótelepek jól kiszemelt helyét. A festői környezet, ami e tájképet uralja, továbbá a felszintagolás eleve meghatározza a terjeszkedés mértékét meg a természetét, nevezetesen a nagyvárosiaság jellegének a keretét. Ez utóbbi feladatok folyamatos megvalósítása a második huszonöt évre esett. Azt lehet jelenleg megállapítani, hogy a városiasítás felülvizsgálatát Salgótarján már megtette, annak is nagyobbik hányada 1960-1971. közé esett.

A városiasodás mindenkorhi feltételét, újabb ütemét, tervszerűségét a nem feledhető múlt szabta s szabja meg parancsolóan, aminek zavarait, egyenetlenségeit, ellentéteit kell a jelennek kiegyenlítenie. Az előző huszonöt éves korszak (1922-1947) mulasztásaiért kárpótolni kell a mai időket megért munkásságot. A múlt itten többszörösen kötelez.

Salgótarján csak akkor fejlődhetik igazán és haladhat egyre ütemesebben előre a városra fejlődés útján, ha saját múltját szinte elnyeli, mohón fölfalja; tehát izzé-porrá zúzza annak emlékeztető jegyeit, csúfos maradványait, elsősorban azokat; melyek az egykori szegénylakosság életét, életkörülményeit megkeserítették. Ez a város sajátos magánvalóságában úgy épülhet, ha sok mindent lebot, hogy ezáltal a merőben újnak, korszerűnek helyet biztosíthasson. Salgótarján tehát a szó megszokott értelmében nem újjáépül, ahogy a legtöbb mai magyar város, nemcsak kiegészül új lakótelepekkel, ipari negyedekkel, hanem teljesen és tervszerűen, a régi helyén, az elavult városcsökevény helyett új, huszadik századi nagyváros létesül.

Az új nagyváros képe az utóbbi években kezd ütemesen kibontakozni, sőt a befejezett városnegyedek, kész lakótelepek mintaszerű fölépítése, esztétikai kiképzése világosan mutatja azt az utat, hogy miként lehet és kell az új urbanizációt, a városiasítást hazai viszonyaink között föllendíteni. Az ötvenedik esztendő semmiképpen se a befejezést vagy valamilyen megállás jelent, hanem egyik kötelező alkalma a megkezdett nagyváros minél tervszerűbb, óvatosan siettetett befejezésének. Az anyagi eszközök nyilvánvalóan megszábbottak, tehát egyúttal kötelezőek is és azok okos kimerítése, célszerű felhasználása az adott időkeret szerint, egy szélekorú várospolitika önállósulását fejleszthette ki, egy sajátos városjelleg, – ha szabad így megállapítanunk, – egy önálló városégyéniség, a valóságos és virtuális Salgótarján, kibontakoztatását írja elő: eszközi és minősíti azokat a járható utakat, kínálózó eljárásokat és készen kapott módszereket, amelyeknek helyes alkalmazása mind a menetközi, mind pedig a végső célokat önállósítja, függetleníti.

Az ötvenéves Salgótarján mindezek sikere jegyében kezdheti meg második felszázadát mint a tervszerű munka és az emelkedő művelődés igéretes nagyvárosa.

A munka városa – Mindenik ipari város – Tiszán mezőgazdasági környezetben alig, vagy nehezen, fejlődhetik ki valamelyes városias település, illetve csupán városközpontokról lehet szó. Példák szükségtelenek. A városállapot mértéke a civilizáció fejlettségének foka és az egyúttal az ipari városok fölényének a mutatója is. Huszonöt évvel ezelőtt Salgótarján sajátos arculatot példázott: egyszerre ipari központnak és bányavárosnak számított és mégis nyomasztóan falusias, mezővárosi jellemvonásokat állandósított, jóllehet a szűkterületű mezőgazdaság élelem-ellátó feladata messze elmaradt az ipar és a bányászat

haszonszerző, tőkegyarapító jelentősége mögött. E két gazdasági ágazat egyetlen vonatkozás alapján megegyezett egymással: mindkettő – az erdőgazdasággal együtt – szigorúan magánérdekeket szolgált, ennek következtében a tiszta haszon, a tetemes nyereség – a fejlődés fedezete – nem maradhatott a város falai között. A közszükségleteket kielégítő kereskedelem töke hiányában nem fejlődhetett ki; például kevés élelmiszert kínált a fogyasztóknak, emiatt adódtak esetek, amelyek ellátási hiányosságokat idéztek elő. A töke kiáramlása maga után vonta elsősorban a munkásság és a parasztság anyagi, ellátási nyomorát, valamint szellemének elmaradott mivoltát. A teljes és tökéletes kiszolgáltatottság állapotát ekként teremtette meg az egyoldalú jövedelmi-kereseti aránytalanság, a termelő társadalom pénztelensége. A vékonyrétegű, középosztály helyezete csak annyival könnyebbé vált, amennyivel jobban megszolgált a „magasabb”-ak érdekét, lényegében ők szellemi proletároknak számítottak, de mégis valamelyes civilizált környezetben élhettek, dolgozhattak.

E város, Salgótarján, 1870 és 1945 közé eső múltja mindezt szomorúan bizonyítja. A közös érdekű civilizáció ütemének 1945 óta történő megteremtése, tehát a fölfokozott városfejlesztés ebben az esetben nemcsak a munkáshatalom elégtéltelenségének jogosultságát fogantatosította meg, hanem nyilvánvalóan bizonyítja, hogy miként lehet és kell a termelt javakat megosztani, ha a tervszerű, céltudatos munka eredményét, hasznát, tehát magát a tőkét is, a közösség birtokolja, használja föl. A szellemi és az anyagi javaknak arányos és igazságos fejlesztése és elosztása e városi közösség valamennyi tagjának jól felfogott érdekévé, nemkülönbön kézenfekvő feladatává és szívesen vállalt kötelezettségévé vált, enélkül a természetes folyamat nélkül különben városi civilizáció széleskörű kialakulásáról egyetlen szó sem eshetik. Amennyi kiváltság számába eső civilizációt a csekélylétszámú kispolgárság Salgótarjánban, 1945 előtt, meghonosíthatott, mindaz csak a társadalmi egyenlőtlenség érzetét fokozta. 1945 után viszont minden törekvés arra irányult, hogy a városbeli munkásság minél jobban s minél előbb részesedjék egy korszerűen civilizált életmódban. A többirányú kiegyenlítődés szakosított folyamata mindmáig tart és jósokára fog általánosan befejeződni.

Minden város alapvetően anyagi és szellemi képződmény és mindössze csak akkor nyilvánulhat meg legteljesebben és legtökéletesebben, ha benne az anyagnak és a szellemnek aránya egyenletes. Ez utóbbi kettőnek a viszonyulását meg egyenletességét, valamint minőségét a munka teremti meg; az a munka mindenekelőtt, amelyik tárgyiasult elemeket alakít át, állít a városi civilizáció egységesítő szolgálatába, tehát alaplényeket hasznosít, célszerűsít, de legszemélyesebb érdekét elégíti ki egyúttal egy város lakóinak, miközben föltétlenül értékét is képvisel. Természetesen csak az olyan munkában mutatkozik meg magasszintű városfejlesztő tényező, amiben egy közösségi értéksorozat, minőségi rendszer megtervező, irányító politikai eszme egészséges érvénye megnyilatkozik. Salgótarján politikai múltjában számtalan követendő példa kínálkozik a irányításra vonatkozóan. A tudományos szocializmus győzelmének korában ez a politikai irányeszme eleve meghatározott és természetesen közösségi jellegű, tehát marxista-szocialista.

Várospolitikai – Salgótarján várospolitikájának, várossegységének alapja: minőségi fejlődés, mennyiségi növekedés – a termelés minden terén. Mindkettőnek fedezete a több és jobb munka s az azt irányító, szervező szocialista politika. (Egyébként a politika mint fogalom az ógörög városiasodások, városalapítások korában – a polis, a politia – vagyis a város, méginkább a városállam közös, mindennapi ügyeivel-bajaival való foglalkozást jelentette.) A munka révén – több-kevesebb hozzájárulással – a város valamennyi lakosa cselekvő tagja egy eredményes várospolitikának és közvetve vagy közvetlenül részesedik eme politika anyagi és szellemi eredményeiből. Az a váropolitika minősíthető mintaszerűnek, amelyik a helyben termelt és másutt vásárolt javakat részarányosan osztja meg, vezető elvnek tekintve a munkaeredmények hányadait.

Valamikor Salgótarján csaknem teljesen önálló vonzáskörzet középpontjában fejlődött csekélybehozatalú bányavárosból iparivá, erre az időre esik különben városodásának némi kezdete, a lakosság szaporodása, a termelés ágazatainak sokasodása, főként a termékek színvonalának emelkedése és a velejáráó versenyképesség. Hogy a kívánt városodás mégse lendült fölfelé, annak csupán az volt az oka, hogy kezdetektől fogva a szénvagyon, a bányászati tetemes haszna, a gyarapodó tőkehozam – egészen 1945-ig – kiáramlott e város falai közül. Az egyre növekvő ipar csak több munkaalkalmat teremtett, tehát az idevándorló és itt megélhetést kereső munkavállalók bérszintjét nem emelte meg és a

bányászathoz hasonlóan ez is fokozott megónérdekeket szolgált, élénkítette a béruszorát. A bányászat és különösebben az ipar egy erősödő, mindinkább mélyülő osztálytudatot hívott létre, szervezkedésre és érdekvédelemre készítette, kényszerítette a munkásságot.

Salgótarjában 1870 és 1945 között a munkásosztály – a jóval jelentéktelenebb és csekélylétszámú parasztság mellett – fokozatosan politikai tényezővé emelkedett. Noha kevés eszközzel rendelkezett, jogfosztottan alig tehetett saját érdekében valamit, de pusztá létevel mindig számolnia kellett az úgynevezett felsőbb vezetések. Kényszerhelyzetben megtanulta az okos politizálást, a saját sorsával való komolyabb törődést és egyúttal kijárta annak magasiskoláját. Megtanulta ezek szerint azokat a kívülállókát becsülni, akik a munkásság tiszta ügye szolgálatába önként szegődtek, érdekeiket csaknem önzetlenül képviselték, sőt az üldöztetést is vállalták érettük, velük együtt.

Munkáspolitikai – Az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a munkásakat győzelme óta megkezdődött a gyakorlati kísérleteknek szakasza: a helyileg adott termelőeszközök társadalmi tulajdonbavétele, az államgazdaság társadalmi szervezetének a fölépítése, a munkásosztály politikai hatalmának megszervezése, a társadalmi felelősség egyesítése egy nagy marxista-szocialista munkáspárt keretében, s mindennek megfelelő szocialista állami szervezet meg állami-társadalmi intézmények, létesítmények működtetésének követelése. Mindezek egészen 1945-ig, a hazai tőkéstársadalom teljes és tökéletes bukásáig, titkos reménységekbe burkoltan éltek, hatottak az osztályharca érett és titkosan szervezkedő salgótarjáni munkásság tudatában is: e város munkásmozgalmi múltjánál és a kiélezett helyi munkásorsnál fogva állandó és megbízható otthont teremtett az 1945-ben végre fölzsabadult forradalmi eltökéltségnek, cselekvésre alkalmas munkáspolitikai akaratoknak. A régóta ismeretes itthoni feladatok megoldásának útja ezzel megnyílt. (A magyar Tanácsköztársaság idejének rövid alkalmá előzetesen és tökéletesen igazolta, hogy a salgótarjáni munkásság nemcsak fegyverrel védte kivívott hatalmát, hanem rövid hónapok alatt bizonyította politikai érettségét, e munkáshatalom nemcsak itteni érdekeket törekedett kielégíteni, hanem világosan megjelölte a városfejlesztés időserű feladatait is.)

E város gyárai, üzemei az államosítások után teljesen megújultak. Az elavult gépekkel és korszerűtlen gyártásmódokkal nem lehetett eredményesen termelni. Az első lépések zavarai, nehézségei maguktól adódtak, ugyanakkor megszorodtak a feladatok is.

A több és a jobb munka sikere és hozama parancsolóan beleszólt e város közállapottainak rendezésébe. Mindezek az országosan kiemelkedő munkaeredmények magának a városnak egy nagyobb fokú, magasabb szintű korszerűsítését érzékelhetően sürgették, siettettek. A településmód bűnösen elmaradt, szándékosan elodázott fejlesztését tovább halogatni nem lehetett. A város ipari-gazdasági túlsúlya, többletértéke országos viszonylatban is megnövekedett. Salgótarján hamarosan elérte, hogy egyedül teremtette elő egész Nógrád megye összesített bevételének hatvan százalékát s a tervgazdálkodás első szakaszában még mindig falusias jelleg, kisvárosi vonások urallották a városképet. A korszerű munkahelyek és az elavult lakóhelyek különbsége megszabta, valósággal előírta egy új, átfogó várospolitikának, városfejlesztésnek a tartalmát és terjedelmét, elsősorban egy hatalmas méretű lakásépítést, a munkahelyek fokozatos korszerűsítését.

A városfejlesztés tényleges fedezete, az ipar tőke haszna ezután már nem vándorolt ki a város falai közül, hanem túlnyomórészt helyben maradv, egy nagy városépítésnek alapjává válhatott. A munkaeredmények tehát ösztönzően előidéztek, sürgették, siettettek Salgótarján városiasítását, általános korszerűsítését. A munka városát közigazgatási rang szerint előléptették, amikor Nógrád megye székhelyévé megtették. Ipari-gazdasági központtá Salgótarján ennél természetesen jóval korábban vált, tehát egy előző, nyilvánvaló állapotot véglegesített a városi rangnak emelése, újabb, hivatalos elismerése.

A város és a természet – A fejlesztés egyenletessége, arányossága jellemzi e városítást, az egész településnek korszerűsítését. A földrajzi helyzet különösen kedvező: egy nagyszerű természeti környezetben lehet új várost építeni, az erdős középhegység koszorújába kell az új városképet beilleszteni: az emberi alkotásnak, tehát a városépítésnek is nagyszerűnek, hozzáméltónak kell lennie. A környezet megnyerő szépsége önmagában nagy nyereség, előny, azt egykedvűen elrontani, éktelen épületekkel, ormóttan tömbökkel megbontani, megzavarni csábító játék lehetne, de egyáltalán nem művészi feladat. A gyönyörű keretbe méltó városképet, építészeti egységet belerajzolni csak úgy lehet és szabad, ha a tervezés nem önálló házakat lát, hanem az egész városképhez viszonyít minden mozzanatot, összhangot teremt a természet szépsége és az emberi alkotások nagyszerűsége között.

A természet jóllehet nem alkalmazkodik, nehezen engedi megát módosítani, mert iolyton érezteti felsőbbiségét a mesterséges alkotások rovására. A várostervező művész tisztes kötelessége a szép természetnek érintetlenül hagyása és az általa adott keretbe behelyezni az új nagyvárost, a valóban új és nagy Salgótarjánt. Hogy mindez dicséretesen és elismerten ekként folyik, arról már most meggyőződhetik a szemlélődő, ha valamelyik hegyről rátekin a mostan teljesező városra, de egy 1967-ben készült madártávlati fénykép szintén bizonyítja, hogy a tervezők és építők komoly nagy művészek és az építettek jelentékeny politikusok, mert fölfedezték a természet uralkodó szépségét és ahhoz igazítják, módosítják elképzeléseiket, terveiket. Egység és egyenletesség, szépség és nagyvonalúság a közös jellemvonásuk. Nagyméretű lakóházak szárai, gyárak tömegépületei, csarnokai mellé vonzó városképet rajzolni bonyolult szép feladat. Salgótarján eddig elkészült negyedeit szépen ható egyenletesség, tetszetős arányosság, megnyugtató egység egyaránt jellemzi s ebben a vonatkozásban számos új városunkat fölülmúlja.

Minden valamirevaló város két természeti eleme, valóságos kincse: a víz és a levegő. Salgótarján légköre, időjárása az esztendő nagyobbik részében kellemes, szélsőség ritkán jelentkezik benne. A hegyek fölfogják vagy eltérítik a száguldó szeleket, lengedező szellőkké szelidülnek, amikor a beépített terület épületei közé jutnak. A levegő a sok lassgyn keresztül cserélődik ki, frissül föl. A légszennyeződéés ártalma az utóbbi időben alaposan csökkent. A környező erdőségek valóságos ózonfejlesztő telepek. Kellem, üdeség határozza meg, jellemzi e város légkörét: a nagy meleg vagy nagy hideg valahogyan nem tartós és nem bántó évszakaihoz képest. Ahogy ismerünk úgynevezett hideg-rideg, szinte zord városokat, akként lehet és kell Salgótarjánt szeliden enyhe széljárású, kellemes hőmérsékletű várossá nyilvánítanunk.

A természetadta víz (tó, vagy folyó) voltaképpen hiányzik, legalábbis az előbbi egyideig hiányzott e település változatos környezetéből. Van ugyan három csörgedező, vékonyka patakja, azok vízhozama azonban jelentéktelen. Mind a Pécskő, mind a Tarján, mind pedig a Salgó patak együttesen és külön-külön is inkább akadályai, semmint előmozdítói a városkép, a városi alaprajz kialakításának. A Tarján patak meg a magas, vele csaknem párhuzamos vasúti töltés két egyenlőtlen részre osztja a belterületet, az egységes utca-rendszer eddigi terveit kényszerű megalkuvások irányába terelte, e patak befödésével sokminden – köztük egy főközlekedési útvonal kiszélesítése is – megoldódik, a vasúti töltés viszont megfelelő számú aluljáró építése után akadályként már aligha szerepelhet. A város belterületén ezek szerint összefüggő nagyobb víztükröt nem lehetett kialakítani, ezért az egyik valóban közeli völgynyílásban létesítettek egy nagy és még fejleszthető csónakázó tavat, mellette pedig egy nyári, szabadtéri, többmedencés fürdőző telepet építettek. Eme vízi létesítmény közelében sátortábor fogadja az üdülőket, ugyanakkor a két oldalsó hegy erre ereszkedő lankáján megkezdték a hétvégi kertesházak, kies nyári lakok építését is. A víz meg a levegő ekként segíti a városépítés korszerűsítő szakaszait.

A környező hegyek erdősége, jóllehet jelentékeny területet foglal, nem tekinthető nagysága elegendőnek. Az erdők fejlesztésének, telepítésének többretegű kívánalmait tárják föl s feltétlen gyorsítását sürgetik a fátlán hegyoldalak, hegyhátakon levő térségek. Hasonló a helyzet az elkészült lakótelepek fásítása terén is. Az erdőt nagyrészt be lehet hozni a házak közé. A megfelelő, de csak itt-ott található fafajták virulása ösztönző tényezőként elhárít minden akadályt, előzetes megtorpanást. Bizonyára számolt a várostervezés ezzel a kínálkozó lehetőséggel is, mint mindennel. Salgótarján a fák, bokrok, dísznövények telephelyeként az egyik legegészségesebb városunk lehet, ha már mostan bizonyos mértékben nem az. A növényzet így válhatik a leghatalmasabb, leghatásosabb városfejlesztő elemmé.

Fiatal város, fiatalok városa – Valamint eme város valamennyi házának, épületének megnyerő külső képe egy nyugodt, kiegyensúlyozott belső élet értékéről, általában egy-egy meghitt életlehetőségről beszélhet, úgy szólhat ékes szavakkal az egész városkép a benne lüktető, áramló, termelő munkáséletéről. A rész és az egész összhangjából, továbbá a környék meg a környezet vonzó kelleméből következik egy gyöngéden és lassan érvényesülő helyi öntudat, városszeretet, amiből természetesen bontakozik ki a helybenmaradás – valóságos életelvünk. A szocialista városépítés meg a közellátás ugyanis fokozatosan megszüntette a tőkésvilág kínos hagyatékát, elsősorban a bér-, lakás-, és élelmiszeruzorsórá, emellett megteremtette az általános művelődés alap-, közép- és felsőfokú intézményeit, valamint a tudományos ismeretterjesztés kiterjedt hálózatát, végül minden téren és valamennyi vonatkozásban az egyenletes és folyamatos fejlődést biztosította. Megmutatta és

megmutatja – immár két és fél évtized óta – a jónál a jobbra, a tökéletesből a legtökéletesebbre vezető utakat-módokat, előidézi a bőség lehetőségeit is. A bőség ugyanis közmegelegedést szül, az egyöntetű megelegedetség viszont fölszámolja az elvándorlást, ama bizonyos vágyakozást a csak remélhető jobb lehetőségek után. Salgótarján megköti, megtartja lakosságát, az itten születetteket meg az ideköltözőtötteket is. Az elvándorlás az országos átlag alatt jelentkezik. E város tehát az ősi hagyomány értelmében vett metropolis (jobban mondva: metropolis=anyaváros), központja egy csaknem százezres lélekszámú községnek, a környék lakóinak szintén vásároló, beszerző helye, áruellátó telepe, egyetemes ipari termékközpontja.

Politikai és társadalmi akarat termet, virágoztat, fejleszt, tart fenn városokat. Mint az eddigiek alapján láthatjuk: Salgótarján gazdasági értékállománya annakidején kikényszerítette az ősi településmód korszerűsítését. Ezeket a kényszerítő, lázító tényezőket egy mályreható politikai-társadalmi öntudatosodás sarjasztotta ki, a munkásság körében ezek az indítékok érlelődtek politikai tettekké, gazdasági termékké, amelyek aztán szervesen illeszkednek bele az országos tervgazdálkodásba. Salgótarján jelentékeny hányadát vállalja az országos terveknek, sőt számos egyedi feladatot teljesít, több kiviteli termékünket egyedül állítja elő. Gyárainak, ipartelepeinek, üzemének, szövetkezeteinek névsora, valamint termékeinek jegyzéke igen hosszúra nyúlna, ha mindegyiket tüzetesen meg akarnánk nevezni; egyébként is nehéz volna egyes állapotokat rögzíteni, hiszen gyorsan változnak a helyben előállított gyártmányok fajtái, előállításuknak módjai, eszközei.

Ahogy a városkép teljeseedik, hozzá hasonlóan változik, tökéletesedik, bővül az ipari és gyári felszereltség, gépállomány. Salgótarján a kedvező változások városa: egy ilyen város élete, életének valamennyi megnyilvánulásában alakuló módosulást mutat, ezért fiatalos az élete, meg azért is, mert általában fiatalok vezetik, irányítják mind közigazgatását, mind pedig közigazgatását, gyárait, üzemait, közintézményeit. A vezető réteg átlagos életkora a negyven év körül mozog, ez fiatal évjárat a hatvanas-hetvenes átlagkorhoz képest. Salgótarján a maga ötven évével fiatal város és egyszersmind a fiatalok városa is. Akik a holnapban járnak, mint az itteni vezetők, azok még inkább megfiatalodnak, hiszen már ők is gyermekeik friss, gyors lábával lépkednek, haladnak, iramlanak, törnek, előre az élre: fiatalos hévvel szeretik városukat, munkájuk, töprengéseik, terveik szépséges eredményt: az új Salgótarjánt. Az itteni városirányítás világosan megértette: létezni, megmaradni, fejlődni, annyi mint küzdeni, harcolni; élni, megélni viszont annyi, mint győzni, diadalmaszkodni az akadályokon. Ötven év alatt ezt a következetes életelvet egyedül a dolgozó-termelő társadalom értette meg; 1945 óta ugyanakkor sorra megvalósította terveit. Nem mindig hiánytalanul, de mindenkor a jó átlag föltét járnak eredményeik.

Ezer szakember – Bizonyos fokozatú megtorpanás az 1960-as évek elején mutatkozott, a válságtüneteket azonban gyorsan és alaposan, viszonylag rövid idő alatt eloszlatták. Elsősorban a szakemberek feltűnő hiányaként jelentkeztek hibák, hiányosságok. A városi tanács ezt a kérdést is megoldotta: ezer szakembert kellett a város szolgálatára számára megnyerniük, főként jólképzett fiatalokat hívtak meg. Ez a tanácssi határozat hamarosan mozaikommá bővült ki. Szívesen jöttek ide, hiszen a tanács érdekében mindent vállalt: megfelelő munkát, alkalmas lakásokat előre biztosítottak számukra, sőt bölcsődék, óvodák, iskolák révén a fiatal házaskor elemi, családi gondjait is megoldották. Az „ezer szakember” elnevezésű mozgalom gyors sikereket, nagyszerű eredményeket teremtett az ipar, közigazgatás, közegészség, közoktatás, közellátás terén.

A szakemberek e létszáma azóta ritkán változott, néhányan közben elmentek, az itten szerzett tapasztalatok birtokában viszont jobb, magas beosztást érhetek el, természetesen helyüket nyomban betöltötték a szívesen ideérkező fiatalokkal. 1963 óta már ezernél több gyakorlott szakember vesz részt a városiasítás összetett munkájában; helyi születésűek máshol nem szívesen keresnek alkalmaztatást, tanulmányaik végeztével hazatérnek egyre fontosabbá, jelentékenyebbé váló szülővárosukba, akik aztán egy bizonyos helyi öntudat hangoztatói lesznek. Mind ez utóbbiak, mind pedig a megtelepedettek jól érzik magukat, nagyvárosi életszinten élnek, épp ezért másokat szeretettel idehívogatnak. Mostanában például pedagógusokat és közigazgatási mérnököket toboroznak, várnak Salgótarjánban.

Az eddig elmondottak alapján, tanulságként meg kell állapítanunk a várospolitika munkaszervezésével kapcsolatban, vagyis a megfelelő tervek kivitelezéséről: először is pontosan fölmérték a tervek fontosságát, meggyőződtek mindazoknak föltétlen joga-

sultságáról; másodsorban pedig a végrehajtás könnyűségét és sorrendjét vették figyelembe. Inkább kevesebbet kockáztatnak, óvatosan kezdeményeznek, semmint tetszetősebb túlzásokkal, aránytalan méretezésekkel veszélyeztetnék a megvalósítások arányát, értékét valamint érdekét.

Az érdekelteknek erős akarata és ennek az akaratnak épsége az alapvető biztosítéka, kétségtelen fedezete annak, hogy az anyagi és szellemi tőkét részarányosan fölhasználják, tehát gyümölcsözően kamatoztatják. Az óvatos, lassított tervezés hatásaként gyakran találkozik az érdeklődő azokkal, a körülményekhez képest jogosnak látszó kérésekkel, indokolt panaszokkal – a termelés és közművelődés körében –, amik szerint a helyhiány és a megszorított pénzalap késlelteti a fejlesztéseket. E város viszonylatában mindezek csupán részletjelenségek, a felsőbb irányítás az egészet látja, az érdekelték részleteket érzékelnek s ez utóbbi szemléletet alá kell vetni a nagy egész érdekének. Nem utolsósorban azért is, mivel Salgótarján mindenestül része – méghozzá megbecsült, kiemelt szerepe – az országos tervgazdálkodásnak. Mindezek ellenére az csak jó jel, ha a tervszerű munka lendülete, a termelés gyorsuló irama mind többet és jobbat akar s valamennyinek kezdeményezője, fölkelője történetesen maga a munkásság: az itteni gyárak, üzemek, intézmények korszerűsítését, bővítését, bővítését a helyi élénk érdekek mellett mégis csak az országos arányokhoz kell igazítani.

Amikor az ideérkezett érdeklődő vendég behatóbban megszemlélte a salgótarjáni üzemeket, gyárakat, intézményeket, egy mostanában fölkapott s már-már tartalmatlanodó szónak, a **korszerű**-nek valódi, teljes jelentéskörével ismerkedhetik meg. E fogalom itten zárt, nagyjából körülírható tartalommal telítődött: jelenti elsősorban az emberséget, társadalmi megbecsülést, a munkaeredmények tisztelétét és hibátlan értékelését; jelenti aztán a fiatalos életszemléletet, a jövőbe való mélyebb tekintést; jelenti műszaki értelmezés szerint az ésszerű gépesítés folyamatát, amiben a gép már nem rideg tárgy, nem bércsökkentő tényező többé, tehát nem ellensége az embernek, hanem hatalmas segédeszköz az anyag mozgatásának, alakításának egyszerű műveleteiben; korszerű jelenségek végül a következő mozzanatok: az egészséges lakó- és munkahelyek, az elért eredmények európai aránylatokat, egyetemes értékszintet megközelítő vagy fölülmúló minősége, a jó kedvvel végzett munka főlzabadtító erénye meg ereje; az ember tehát nem gondolkodó gép, hanem megalkotja és működöti az önműködő, okos gépsorokat, a testi erőt többé-kevésbé főlváltja a mesterséges erőforrás.

Sorolhatnánk még a korszerűség megnyilvánult elemeit, ehelyett összefoglalásképpen megállapíthatjuk: a korszerűség egyetemes jelentősége, hogy a munkásban fölfedezte az embert. E fölfedezés nemcsak salgótarjáni sajátosság, de aminő gondossággal erre évek óta itten vigyáznak és hogy idejében meghonosították, az önmagában is megkülönböztető jellemvonása a munkástársadalom általánosított megbecsülésének. Salgótarján tehát amint a kiegyenlítődéseknek követhető színhelye, akként a korszerűségnek mintavárosa is, ezért szeretik lakosai s ezért tartják anyavárosuknak, ahogyan azt az egyik kitűnő, lényeglátó városvezető megállapította:

„Salgótarján kicsit az anyánk, befogadott, nevel, ápol, táplál minket; ugyanakkor gyermekünk is: formáljuk, fejlesztjük, gazdagítjuk, önállósítjuk, egészségében pedig életünk, munkánk, terveink, töprengéseink értelme.”

A városépítésnek, a közérdekű fejlesztéseknek bizonyos, jól bevált szokásai, helyi szokásjogai honosodtak meg vagy az öntevékeny kezdeményezések folyamán e helyen alakultak ki s váltak szabályozó elvekké, helyi-érdekű törvényekké, amiknek a jóságát, alkalmasságát az általános fejlődés meg a minden vonatkozású értékszint-emelkedés, az érdekközösség erénye szentesített. Salgótarján ezek szerint az önalkotta, bevált szokásjogok, hasznos jótörvények honának jelentőségét igazolta – az elmúlt második huszonöt éve alatt. A jótörvényű város: Salgótarján. Am a társadalmi elégtételszerzésnek is kiváló szintre: az első huszonöt év meg az előző sanyarú korszakok bűnös mulasztásáért, a munkászsoráért megnyugtató elégtételt, kiegyenlítő igazságot szerzett magának, hogy az erkölcsi rendet forradalmi eszközökkel helyreállította, az erkölcsi egyenleget megvonta a termelt javak arányos megszerzése és igazságos elosztása révén. A salgótarjáni szegénység egykori „szabad-ságharca” győzedelmeskedett. A történelmi nevezetességű egykori „tüntetések” ma diadalmenetként jelentkeznek egy megújult város ünneplő utcáin, a munkásság hősi korszakainak évfordulóin. A veterán harcosok arcán az elégtétel és a megelégedés örömvirágai nyílnak ki, virulnak az egykori torzító bánatok helyén.

Salgótarján az emberségnek városa: bölcsőtől a koporsóig gondoskodik öntudatos szorgalmas lakosságáról, melynek egyébként nappali létszáma ötvenezer, az éjszakai harmincotezer, de a környékkel együtt százezer embert kell ellátni a közszükségletek terén. Ezek a számok nem foglalják magukban az idegenforgalom váltakozó adatait.

A művelődés városa – Mindegyik város elsősorban és szükségképpen az. A művelődés magasabb foka önmagában jelentet városjellegét, rangot. Salgótarján az utóbbi negyedszázad alatt fejlődött a művelődés színhelyévé, egy nagyobb körzet iskolavárosává, a munkakalkulációval egyidejűen megteremtette a művelődés otthonait is. A műveltség-szerzés csaknem minden változata a lakosság rendelkezésére áll. Amióta a tudomány, általában az ismeretszerzés felszabadult a magántulajdon és az osztályhatalom béklyói alól és a munkásság szolgálatába szegődött, azóta megszorodtak és megnöttek az igények is mind a munkahelyeken, mind a magánéletben.

A dolgozó-termelő társadalom tudásvágyát, egyetemes ismeretszerző igényét elsősorban a több és jobb munkamódot bevezetése keltették föl. A salgótarjáni munkásság idejekorán belátta, hogy a magasszínvonalú tudás, alapos szakismeret lényegében fontos, csaknem nélkülözhetetlen értéktöbblet az ő számára; a közművelődés alapjain nyugvó munkáshatalom ilyen értelmű követelményekkel lép föl vele szemben is. A közművelődés vele egyszerre szabadult föl, annak útjai-módjai-eszközei az ő számára is megnyilottak, intézményeihez könnyen hozzáférhet.

A salgótarjáni munkásság művelődésének történeti, igazi lényege a folyamatos fejlődés volt mindenkor (akár öntevékenyen a nehéz elnyomtatás alatt, akár intézményesen 1945 óta), ennek egyetlen eszköze pedig **a munka**. A történelmi értékelés egyik vezető elve: a fejlődésben való következetes részvétel, vagyis a kifejtett munka nagysága, színvonala és jelentősége. Akiknek a történeti fejlődés iránt élénk érzeke van, az egyre erőteljesebben észleli, érzi, hogy a saját társadalmi osztálya az ő munkája, személyes közreműködése által is fejlődik, az ő eredményeit felhasználja, az ő tevékenysége szerves része, nélkülözhetetlen eleme egy város – ez esetben Salgótarján – anyagi-szellemi gazdagodásának. Az ilyen történelmi felelősséget vállaló, közösségi szemléletű ember a munkát erkölcsi kötelességként a történeti fejlődés jelentőségének viszonylatában látja, értékeli. Az emberi munkának a történeti fejlődésbe vitt ereje és fontossága a helyes történelmi, munkásmozgalmi művelődés egyik, uralkodó főszerzőpontja. Világos ezek alapján, hogy egy korszerű városban – ilyennek ismertük el eddig Salgótarját – az elmélet és gyakorlat szakembereinek a tudását összehangolva, munkatemet kell nekik biztosítani, mert ennek helyes megoldásából tetemes előny származik a városra nézve, amely a művelődésnek otthonát teremtette meg.

A jelen boldogsága a múlt vetülete, különösen vonatkozik ez a megállapítás Salgótarjánra 1870-1945 közé eső múltjára, abban a történelmi időben bűnösen véteknek itten a munkásművelődés ellen, a jelen íratlan törvénye, hogy megsemmisítse, véglegesen felszámolja a múltnak bűneit és a művelődés lehetőségeinek széleskörű fölkinálása által elégteltelt nyújtson az egykori mulasztások feledtetésére. Az ilyen szükségszerű történeti fejlődésnek folyamatát csupán csak az ismerheti meg teljes jelentősége szerint és csak az tudhatja az egyes, elért részleteket fejlődési fokozatuk kellő helyére illeszteni, aki alaposan ismeri és munkálja e fejlődési és művelődési folyamat végső állapotát: **a jelent**. A tennivalók nyilvánvalóak: „Látománnyal, kézzel, gondolattal, a hatalmas halott múlt hátterén. / Teljes hűséggel megrajzolni a hatalmas jelent” / – mondja ideillő érvénnyel Withmann, az amerikai költő. Eszerint elfogadhatjuk, hogy a történelem a múlt politikája, a jelen politikája pedig magának a jelennek története volna, ha nem tudnánk, hogy a múlt és a jelen mindig a jövőre utal. Az emberiség jelene: „Csügg a múlton és jövőt terem...” – ez meg a mi Vörösmarthyknak tanítása. Ehhez kapcsolódik József Attila e mondata: „Az érdek, mint gazda, úgy igazgat”. Nos, a salgótarjáni érdekek vezetik, igazgatják a helyi művelődést.

Ahogy e városnak művelődése érdekek és értékek szerint megoszlik, annak megfelelően fejlődtek ki illetékes intézményei is. A város jellegzetes követelményei értelmében ezek a művelődési szervek egyenletesen és egységesen fejlődnek, bővülnek. Közülük jónéhány azóta működik, amióta Salgótarján a megye székhelye lett. A legtöbb még most is helyhiánnyal küzd. A folyó építkezések azonban hamarosan föl fogják számolni a túrheterlen zsúfoltságot. Most építik, tervezik a zeneiskola, a sportcsarnok, a levéltár, a múzeum, a kiállítócsarnok véglegesnek és tágasnak méretezett otthonait. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat székházát az idén adták át. Az 1972-73-as tanévtől kezdve megnyitja kapuit a Pénzügyi és Számviteli Főiskola, annak az elhelyezését szintén mostanában oldották meg, alkal-

más diákokthonnal együtt. A négy szakosított középiskola helyet biztosít a város és környéke tanulóinak. Végül következtetésül leszögezhetjük, hogy Salgótarjánban ki-ki megtalálhatja hajlamának meg érdeklődésének megfelelő művelődési intézményt, a tovább tanulni, mélyebben művelődni vágyó idősebb korosztály esti oktatásokon vehet részt, vagy szakmai alapismereteit bővítheti szinte tetszése szerint.

Gazdag intézményhálózat gondoskodik a sokirányú érdeklődés vagy a szórakozás kielégítéséről. A Nógrád című megyei napilap színvonalas művelődési rovataival szélesebb körben terjeszti az idősebb ismeretek eredményeit. A Palócföld irodalmi és helyismereti folyóirat főként a megye területén élő vagy ott született írók, művészek, helytörténészek legújabb alkotásainak teremt nyilvánosságot. A Nógrádi Szemle pedig a politikai-gazdasági élet elvi kérdéseit, korszerű feladatait, eseményeit, eredményeit értékeli, elemzi.

A különböző művészeti kiállítások rendszerint országos érdeklődéseket elégitenek ki. A képzőművészeti élet gyökeret eresztett Salgótarjánban, (többben itt fejlődtek jelentős művészszerzők). Színházi előadásokat, hangversenyeket, irodalmi esteket gyakran és folyamatosan rendeznek, szerveznek. Van városi szimfonikus zenekar. A lakosság jelenlegi létszáma arra még nem elegendő, hogy itt állandó színházi társulat működjék. Kedvezően általánosító vélekedéssel megállapíthatjuk: Salgótarján dolgozó-termelő társadalmá felszabadult lélekkel, a múlt mulasztásait feledtetve, a szocialista művelődés elméleti és gyakorlati követelményeit sokoldalúan kielégíti és ekként biztosan haladhat előre a szakmai tudás, életszépítő ismeretek útján.

A felnövő fiatalság csaknem mindent készen megkaphat. Emellett tehát bárki kielégítheti igényét a művelődés főbb céljai tekintetében, a finom és szellemi szórakozás legelső sorban megszépíti, megkönnyíti a köznapi munkát is. A művelődés fénylő ékessége, pompás virága a társadalmi fejlődésnek, tehát nem magánérdek, hanem közkinccs, a szocializmus vívmánya, megszerzett elégtétel, megosztott igazság. Az itteni művelődés irányítói jól tudják, hogy nem a társadalmi igazság birtoklásában, hanem annak megszerzésére, megosztására fordított őszinte, önzetlen fáradozásban rejlik az ember méltósága; hasonlóan azt is tudják ők, hogy a különböző fajtájú önzés a művelődés káros terméke, a hirdettet, hangoztatott emberméltóság egyoldalú megsűfólása. A műveltség tisztos erény meg alapvető erő, a társadalmi egyenlőség egyik legszebb megnyilvánulása.

„Salgótarján története” – E város múltjának, jelenének, s jövőjének foglalata az a díszes kötet, ami a városszámlánítás ötvenedik évfordulója alkalmából jelent meg. Valódi hármaskönyv: a szép küzdelmek, igaz ügyek, jó cselekedetek tárháza; a munkáserények kincsésbányája. A szegény jobbágyság, a kisémmizett bányászás meg a vergődő iparosság fájó történetének, egykori száználmas sorsának állítanak emléket benne az alapos szaktudással megírt fejezetek. Fölsorakoznak a munkásmozgalom nevezetes eseményei, azoknak emlékezetes hősei, a dolgozó réteg üldöztetése történetének országos érdekű, egykorú eseményei mellett a városépítők, városfejlesztők most érlelődő tettei kaptak előkelő helyet ebben a nagyszerűen szerkesztett kötetben, amely egyébként a helytörténeti irodalom egyik legsikerültebb eredményeként szerzett méltó elismerést a helyi szakemberek, az egyes, önálló fejezetek szerzői számára.

A munkásmozgalom adalékaihoz csatlakozik az ipartörténet, a városépítés, városfejlesztés megbecsült korszaka, az elért eredmények sorrendje, azoknak hazai és külföldi elismerése, a szellemi és gyakorlati munka kiváló, ittélő alakjainak bő névsora, továbbá a gyárak, üzemek önállósítható, különleges múltja, végül a jövő városképének érzékeltetése. A minden szempontot felölölő gyűjteményes mű a városiasodás legjobb kézikönyve. Legvégül még egyet: Salgótarjánnak egyelőre nincsen térképe, nem tudják megrajzolni még, mert az utcák rendje most alakul ki, a terv most valósul meg.

A különben sokszor leírt szó: a város új értelmet, követendő vonatkoztatásokat nyert Salgótarján által. A bevezetőben jelzett jelképek érvénye gyorsan megszűnt, helyüket egy komoly valóság, a szocialista város, az emberiség színhelye foglalta el.

Salgótarján munkával írta történelmét, munkával szerezte művelődését, munkával alapozza meg mindenkorí jólétét, nemkülönben reményteljes jövőjét.
(1972 március)